

# জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাৰ সূচক শব্দঃ এক শৈলীবৈজ্ঞানিক অধ্যয়ন

**Dr. Sabanika Baruah**

E-mail ID: [sabaniabaruah@gmail.com](mailto:sabaniabaruah@gmail.com)

F-

## Abstract:

*The 20th century witnessed the emergence of stylistics as a distinct academic discipline, situated at the intersection of linguistics and literary criticism. The primary objective of stylistics is to uncover the intended meaning and aesthetic value embedded in literary texts by analyzing linguistic elements such as sound, word choice, and sentence structure. These elements, and their application and distribution, help determine a writer's unique style. While discussions on style date back to ancient and medieval European literature—initially as a branch of rhetoric—thinkers like Plato and Aristotle contributed significantly to early stylistic thought. In the modern era, especially during the Romantic period and the 20th century, scholars like Charles Bally, a student of Saussure, along with critics such as Richards, Eliot, and Leavis, established stylistics as a linguistic and literary method of analysis. A crucial aspect of stylistic analysis is lexical context, which reveals deeper meanings hidden in specific word choices. This paper explores such stylistic elements in the works of Jyotiprasad Agarwala, a revered figure in Assamese literature. Words like jyoti, alok, shilpi, and sundar, serve as key indicators of his philosophical and personal identity, reflecting his creative ethos across various literary forms.*

**Keywords:** Jyotiprasad Agarwala, Marker Word, Stylistics, Lexical Context, Literary stylistics

## ০.০ অৱতৰণিকা:

### ০.১ বিষয়ৰ পৰিচয়

বিংশ শতিকাত ভাষা-বিজ্ঞান আৰু সাহিত্য-সমালোচনাৰ আলম লৈ শৈলীবিজ্ঞান নামৰ এটা নতুন বিদ্যায়তনিক শাখা গঢ় লৈ উঠে। কোনো সাহিত্য-পাঠত ব্যৱহৃত ভাষিক উপাদানসমূহৰ বিশ্লেষণৰ জৰিয়তে পাঠটোত নিহিত হৈ থকা অভিপ্ৰেত অৰ্থ তথা ভাষিক সৌন্দৰ্য্য উদ্ধাৰ কৰাই হ'ল শৈলীবিজ্ঞানৰ মুখ্য উদ্দেশ্য। ধ্বনি, শব্দ, বাক্য আদি সকলো ভাষিক উপাদানকে সাহিত্য শৈলীৰ বিশ্লেষণে সামৰি লয়। প্ৰকৃততে এই উপাদানবিলাকৰ প্ৰয়োগ-পৰিমাণ, প্ৰয়োগ-কৌশলৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়েই সাহিত্য-পাঠ তথা লেখক এগৰাকীৰ স্বতন্ত্র শৈলী নিৰ্ধাৰণ কৰিব পাৰি।

পাশ্চাত্য সাহিত্যজগতত শৈলীৰ বিকাশৰ এক বিস্তৃত ইতিহাস পোৱা যায়। প্ৰাচীন আৰু মধ্যযুগৰ ইউৰোপীয় সাহিত্যত শৈলী সম্পৰ্কীয় চিন্তা-চৰ্চাৰ সূত্ৰপাত হৈছিল। অৱশ্যে, সেই সময়ছোৱাত শৈলী বিষয়টো অলংকাৰশাস্ত্ৰৰ ভিতৰুৱা বিষয় হিচাপেহে আলোচনা কৰা হৈছিল। প্লেটো, এৰিষ্টটল চিচাৰো, কুইণ্টিলিয়ন আদি পণ্ডিতসকলে এই দিশটোৰ চিন্তা-চৰ্চা আগবঢ়াই নিছিল। প্লেটোৱে শৈলীক ভাৱবাদী দৃষ্টিকোণৰপৰা বিচাৰ কৰিছিল। এৰিষ্টটলে শৈলীৰ আলোচনাত কাব্যভাষাৰ বৈশিষ্ট্য নিৰূপণত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। এৰিষ্টটলৰ মতে কবিয়ে নিজকে নিজে কৰা আৱিষ্কাৰেই হ'ল শৈলী। প্লেটো, এৰিষ্টটলৰ পৰৱৰ্তী সময়ছোৱাত অৰ্থা ৰোমান্টিক যুগৰ সূত্ৰপাত হোৱাৰ লগে লগে শৈলী সম্পৰ্কীয় আলোচনাই নতুন গতি লাভ কৰে। এই সময়ছোৱাত লেখকভেদে সাহিত্য-পাঠত শব্দৰ প্ৰয়োগ বা বাক্যগঠনৰ ভিন্নতাৰ বিচাৰেই যে শৈলীৰ মূল উদ্দেশ্য সেই কথা চালৰ্চ হকেট, চেমুৰ চ্যাটম্যান আদি পণ্ডিতে উল্লেখ কৰিছিল। অৱশ্যে, অষ্টাদশ শতিকাৰ শৈলী বিচাৰৰ অন্যতম প্ৰবক্তা জোনাথন চুইফটে প্ৰসংগৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শব্দ প্ৰয়োগ কৰাৰ দিশত বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। বিংশ শতিকাত ইউৰোপত যিসকল ব্যক্তি শৈলীচৰ্চাৰ প্ৰতি অগ্ৰসৰ হৈছিল, তেওঁলোকৰ বেছিভাগেই আছিল ভাষাবিজ্ঞানী।

আনহাতে, বিচার্ডচ, এলিয়ট, লিবিচ আদি নব্য সমালোচকে ইংলেণ্ডত নতুন পদ্ধতি অৱলম্বন কৰি শৈলীবৈজ্ঞানিক চৰ্চা আৰম্ভ কৰে। শৈলীবিজ্ঞান নামৰ এই অভিধাটোৱে বিংশ শতিকাৰ প্ৰথমার্ধৰ পৰাহে বিশেষকৈ ভাষাবিজ্ঞানী ফাৰ্ডিনাণ্ড দ্য চ্যুৰ ছাত্ৰ চাৰ্লচ বেলীৰ প্ৰয়াসৰ ফলস্বৰূপেহে বিদ্যায়তনিক শাখা হিচাপে গুৰুত্ব লাভ কৰে।

শব্দগত প্ৰসংগ হ'ল ভাষাশৈলী বিশ্লেষণৰ এক উপাদান। ইয়াৰ যোগেদি সাহিত্যপাঠত ব্যৱহাৰ হোৱা বিশেষ কিছুমান শব্দৰ অন্তৰালত লুকাই থকা প্ৰসংগ উদ্ধাৰ কৰা হয়। অসমীয়া সাহিত্য তথা সাংস্কৃতিক জগতৰ এগৰাকী চিৰস্মৰণীয় ব্যক্তি হ'ল জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালা। অসমীয়া গীত, নাটক, কবিতা, প্ৰবন্ধ, শিশু-সাহিত্য আদি সকলো ক্ষেত্ৰতে জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই নিজস্ব চিন্তাৰ পৰিচয় দি থৈ গৈছে। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাত ব্যৱহৃত কিছুমান শব্দই তেখেতৰ দৰ্শনক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা দেখা যায়। অৰ্থাত জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ব্যক্তিসত্তা তথা ব্যক্তিত্বক প্ৰতিনিধিত্ব কৰা অনেক শব্দ তেখেতৰ ৰচনাত দেখা যায়। সেই শব্দসমূহৰ ভিতৰত জ্যোতি, আলোক, পোহৰ, শিল্পী, সুন্দৰ, নতুন ইত্যাদি উল্লেখযোগ্য। এই শব্দসমূহক আমি জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাৰ সূচক শব্দ বুলি ক'ব পাৰোঁ। কিয়নো, এই শব্দসমূহে জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ব্যক্তিত্বক প্ৰতিভাত কৰাত সহায় কৰে।

এই গৱেষণা পত্ৰখনত জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাৰ সূচক শব্দৰ প্ৰয়োগ প্ৰসংগৰ বিশ্লেষণ আগবঢ়োৱা হৈছে।

**০.২ উদ্দেশ্য:** এই গৱেষণা-পত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰিবলৈ যাওঁতে কেইটামান উদ্দেশ্য নিৰ্ধাৰণ কৰি লোৱা হৈছে। নিৰ্ধাৰিত উদ্দেশ্যকেইটা হ'ল -

ক) জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাত শব্দৰ কৌশলী প্ৰয়োগে কেনেদৰে অভিনৱত্ব প্ৰদান কৰিছে, সেয়া বিচাৰ কৰা,

খ) জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাত প্ৰচলিত বিশেষ কিছুমান শব্দৰ যোগেদি জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ শৈল্পিক প্ৰতিভা কেনেদৰে প্ৰতিভাত হৈ উঠিছে, সেয়া বিচাৰ কৰা।

০.৩ পদ্ধতিঃ এই গৱেষণা পত্ৰখন সাহিত্যকেন্দ্ৰিক শৈলীবৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগীৰে বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰ সহায়ত বিশ্লেষণ কৰা হৈছে। লগতে প্ৰয়োজনসাপেক্ষে সমাজভাষাবৈজ্ঞানিক পদ্ধতিৰো সহায় লোৱা হৈছে।

০.৪ তথ্য সংগ্ৰহৰ উৎসঃ গৱেষণা পত্ৰখনৰ প্ৰাথমিক উৎস গ্ৰন্থ হীৰেন গোঁহাইৰদ্বাৰা সম্পাদিত জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাৱলী। লগতে শৈলীবৈজ্ঞানিক তাত্ত্বিক গ্ৰন্থ আৰু জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনা আৰু জীৱন সম্পৰ্কীয় বিভিন্ন গ্ৰন্থৰ পৰা প্ৰয়োজনীয় তথ্য আহৰণ কৰা হৈছে।

## ২.০ মূল আলোচনাঃ

জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ব্যক্তিত্বৰ এটা দিশ হ'ল তেখেতৰ দৰ্শন, যি দৰ্শনক জ্যোতিদৰ্শন বুলি অভিহিত কৰা হয়। জ্যোতি-দৰ্শনৰ মূলমন্ত্ৰ হ'ল ৰূপান্তৰৰ চেতনা। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ মতে সকলো মানুহেই শিল্পী, কিয়নো প্ৰত্যেকজন মানুহৰ অন্তৰত সৌন্দৰ্য্য-চেতনা তথা শিল্পীসত্তা লুকাই থাকে। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ মতে অতীতৰ সকলো বস্তু পৰিহাৰ নকৰি সময়ানুযায়ী উপযোগীকৈ গঢ় দি লব লাগে। অৰ্থাত ৰূপান্তৰৰ মাজেদি সেইসমূহ বস্তু ব্যৱহাৰোপযোগী কৰি তুলিব লাগে, লগতে ভৱিষ্যতৰ প্ৰগতি আৰু পৰিৱৰ্তনক আঁকোৱালি লব লাগে। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ এই ব্যক্তিত্বৰ প্ৰভাৱ তেখেতৰ সাহিত্য-শৈলীত দেখিবলৈ পোৱা যায়। স্বদেশবাদৰ ধাৰণাৰ আধাৰত জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰূপান্তৰ-চেতনাই বিকাশ লাভ কৰিছিল। কিয়নো, 'স্থানীয় পৰম্পৰাগত স্বকীয়তাৰ স'তে সমসাময়িক অত্যাধুনিক চিন্তা-চৰ্চাক সংশ্লেষিত কৰি এক বিশেষ সমন্বয়তাত্মক শিল্পদৰ্শনৰ অভিনিৰ্মাণৰ প্ৰচেষ্টাকে স্বদেশবাদৰ মূল আদৰ্শৰূপে গণ্য কৰা হয়। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ শিল্প-চেতনাৰ বিকাশত গান্ধীবাদ, মাক্সবাদী চেতনা, স্বদেশবাদৰ চিন্তা-চেতনাই বিশেষ অৰিহণা যোগাইছিল। জ্যোতিপ্ৰসাদ

আগৰৱালাৰ দৰ্শনৰ লগত জড়িত অন্তৰ সংস্কৃতিৰ ধাৰণা গান্ধীৰ অন্তৰ সংস্কৃতিৰ ধাৰণাৰ সৈতে সম্পৰ্কিত। মহাত্মা গান্ধীয়ে মানুহৰ অন্তৰ সংস্কৃতি বিকাশৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। অৱশ্যে, জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ চিন্তা কেৱল মানুহৰ অন্তৰ সংস্কৃতি বিকাশতেই সীমাবদ্ধ নাছিল, অন্তৰ সংস্কৃতিৰ লগত বহিঃসংস্কৃতি বিকাশৰ ক্ষেত্ৰতো তেওঁ বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। মাক্সীয় দৰ্শনৰ অন্তৰ্গত সাম্যবাদী চিন্তাৰ প্ৰতিফলন জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ চিন্তাত দেখিবলৈ পোৱা যায়। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাৰ সূচক শব্দ হিচাপে নিৰ্বাচিত শব্দসমূহে তেখেতৰ এই চিন্তা-ধাৰাক সুন্দৰ ৰূপত প্ৰতিফলিত কৰি তুলিছে।

জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাৰ সূচক শব্দসমূহৰ গঠন দুইধৰণে হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায় --

ক) একে অৰ্থযুক্ত ভিন্ন শব্দ আৰু খ) দুটা ভিন্ন শব্দৰ যোগত সাধিত শব্দ।

## ২.১ সূচক শব্দৰ প্ৰয়োগ প্ৰসংগঃ

### ২.১.১ জ্যোতি আৰু ইয়াৰ সমাৰ্থক শব্দৰ প্ৰয়োগ প্ৰসংগঃ

জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ সাহিত্যত জ্যোতি আৰু ইয়াৰ সমাৰ্থক শব্দসমূহৰ যোগেদি তেখেতৰ ব্যক্তিত্ব সাৰ্থকৰূপত প্ৰতিফলন ঘটাইছে। নাটকৰ ক্ষেত্ৰত নিমাতী কইনা বা ৰূপকোঁৱৰ আৰু ৰূপালীমত জ্যোতি আৰু ইয়াৰ সমাৰ্থক শব্দৰ প্ৰয়োগে তেখেতৰ দৰ্শন সুন্দৰূপত তুলি ধৰিছে। কবিতা আৰু গীতৰ ক্ষেত্ৰত জ্যোতি আৰু ইয়াৰ সমাৰ্থক শব্দৰ প্ৰয়োগ জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই অতি ব্যঞ্জনাধৰ্মীৰূপত কৰিছে। এই সূচক শব্দসমূহ কোতিয়াবা দুষ্কৃতি বিনাশনৰ স্বৰূপৰূপে, কেতিয়াবা মানুহৰ অন্তৰলোকত লুকাই থকা শিল্পীসত্তাৰ প্ৰতীকৰূপে উপস্থাপন কৰিছে। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ শিশু-কবিতাৰ মাজতো সূচক শব্দসমূহ সাৰ্থকৰূপত প্ৰয়োগ হৈছে। গীত, কবিতা আদিৰ তুলনাত জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ প্ৰবন্ধত জ্যোতি আৰু ইয়াৰ সমাৰ্থক শব্দসমূহৰ প্ৰয়োগ সামান্য। অৱশ্যে, কম পৰিমাণে ব্যৱহৃত হ'লেও এই শব্দসমূহৰ প্ৰয়োগ-প্ৰসংগ তাৎপৰ্যমূলক। আনকি, জ্যোতিপ্ৰসাদ

আগৰৱালাই প্ৰবন্ধৰ নামকৰণতো পোহৰ (পোহৰলৈ শীৰ্ষক প্ৰবন্ধ) শব্দৰ প্ৰয়োগ কৰিছে। ‘প্ৰাগজ্যোতিকা’ আৰু ‘প্ৰসুৰা চিঠিৰ প্ৰথম ছোৱা’ শীৰ্ষক প্ৰবন্ধত জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই প্ৰাকৃতিক ৰূপৰ বিৱৰণৰ ক্ষেত্ৰতো পোহৰ শব্দৰ প্ৰয়োগ কৰিছে। তলত উদাহৰণসহ জ্যোতি আৰু সমাৰ্থক শব্দসমূহৰ প্ৰয়োগ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হ’ল -

প্ৰয়োগ	প্ৰয়োগৰ ধৰণ	প্ৰয়োগৰ উদ্দেশ্য
<p>(ক) ওজা বেজঃ সি ফুলৰ নাম হ’ল ‘সাধনা কমল’। নিদানত পঢ়িছোহে কথা সি ফুলৰ দেখা নাই আজিল’কে তাক। জ্যোতিদেশৰ পদুম বনত ফুলে হেনো সেই ফুল। (নিমাতী কইনা বা ৰূপকোঁৱৰ, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা. ১৩৯)</p>	<p>সাধিত শব্দ জ্যোতি+দেশ</p>	<p>প্ৰকৃত শিল্প-সাধনা বা কলা-সাধনাৰ ক্ষেত্ৰ বুজোৱাৰ অৰ্থত</p>
<p>(খ) মণিমুগ্ধঃ বাতি কিমান পৰ ? লিগিৰীঃ শেষ হ’ল --- পোহৰ হ’ল।</p>	<p>একক শব্দ</p>	<p>মানসিকতাৰ পৰিৱৰ্তন বুজোৱাৰ অৰ্থত</p>

<p>মণিমুগ্ধঃ (গন্তীৰ হৈ দাৰ্শনিকতাৰে)  পোহৰ হ'ল। এৰা পোহৰ হ'ল।  (ৰূপালীম, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা- ১৩১)</p>		
<p>(গ) শিল্পী মই  ময়ে শিল্পী  আন্ধাৰৰ সতে যুঁজি পোহৰলৈ যাওঁ,  (শিল্পীৰ আলোক-যাত্ৰা, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা- ৬১৪)</p>	<p>একক শব্দ</p>	<p>শিল্পী-সত্তাৰে মানৱ মন উজ্জ্বলাই তোলাৰ উদ্দেশ্যে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।</p>
<p>(ঘ) পোহৰ দিয়া, পোহৰ দিয়া  আৰু পোহৰ দিয়া,  মনৰ আন্ধাৰ আঁতৰ কৰি আলোকলৈ নিয়া।  (অকণমানিৰ প্ৰাৰ্থনা, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা- ৮২৬)</p>	<p>একক শব্দ</p>	<p>দুষ্কৃতি নাশ কৰি শিল্পী-সত্তা জগাই তোলাৰ কথা সূচাইছে।</p>

<p>(ঙ) আজি নৱ সুৰ লয় মান মাত্ৰা জাগ্ৰত জনতাৰ আলোক যাত্ৰা। ..... জনকম্প জাগে ভূমিকম্প জাগে আলোককম্প জাগে... (গীত-৩০৩, জ্যো.ব.,পৃষ্ঠা-৭৮৮-৭৮৯)</p>	<p>সাধিত ৰূপ আলোক + যাত্ৰা আলোক + কম্প</p>	<p>জনতাৰ একতা আৰু জনশক্তিক সূচাইছে।</p>
<p>(চ) সৌ আকাশত নীহাৰিকা দেখি ভাৱেঁ, সি এটা কাৰোবাৰ জ্যোতিৰ্ময় সুন্দৰ সপোন; আকাশে আকাশে ব্যাকুল হৈ উৰি ফুৰিছে সেই জ্যোতিপুঞ্জ ব্যাকুল হৈ আকাশৰ অনন্ত বুকুত আলোকবাষ্পৰ ৰূপত ভুবনে ভুবনে ভ্ৰমি ফুৰাই ভাবিছিলো তাৰ জীৱন বুলি..... ( শিল্পীৰ পৃথিৱী, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা- ৪৫৩)</p>	<p>একক শব্দ জ্যোতিৰ্ময় সাধিত শব্দ জ্যোতিপুঞ্জ জ্যোতি + পুঞ্জ আলোকবাষ্প আলোক + বাষ্প</p>	<p>শৈল্পিক ব্যক্তিত্বৰ প্ৰকাশ।</p>



<p>(ছ) নৱজীৱনৰ আলোকযাত্ৰা প্ৰতিহত কৰিবলৈ ওলোৱা দুষ্কৃতৰ সৈতে অঞ্জুৰনৰ বীৰত্বৰে যুঁজিবলৈ ওলাই আহক।  (পোহৰলৈ, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা- ৪৮৫)</p>	<p>সাধিত শব্দ  আলোক + যাত্ৰা</p>	<p>শোষণমুক্ত সমাজ বুজোৱাৰ অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।</p>
---	--	---

উদাহৰণ (ক)-ৰপৰা এটা কথা স্পষ্ট হৈ পৰিছে যে পুৰস্কাৰ অথবা অৰ্থলোভত অহা স্বাৰ্থান্ধ লোকসকলে অথবা প্ৰকৃত কলাৰপৰা শতযোজন দূৰত অৱস্থান কৰা ভুৱা পণ্ডিতসকলে কলালক্ষীস্বৰূপ নিৰ্মাতীৰ মাত ফুটাব পৰা নাই। অৱশ্যে, ইয়াৰ মাজতে প্ৰকৃত শিল্প-সাধনা বা কলা-সাধনাৰ সামান্য আভাস ফুটি উঠিছে ওজা বেজ চৰিত্ৰটোৰ যোগেদি শিল্প-সাধনাৰ প্ৰকৃতস্বৰূপ সম্পৰ্কে সামান্য আভাস দিয়া হৈছে। নাটকৰ প্ৰথম অংকৰ প্ৰথম দৃশ্যত এই চৰিত্ৰটো অৱতাৰণ কৰাৰ মূলতে হ'ল প্ৰকৃত শিল্প বা কলা-সাধনা সম্পৰ্কে পাঠকক এক ইংগিত দিয়া।

উদাহৰণ (খ)-ত মণিমুগ্ধ চৰিত্ৰটোৰ মুখত দিয়া পোহৰ শব্দটোৱে মণিমুগ্ধৰ দমণমূলক মানসিকতাৰ যি পৰিৱৰ্তন, সেই পৰিৱৰ্তনক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে।

উদাহৰণ (গ)-ত আন্ধাৰৰ সৈতে শিল্পীৰ সংগ্ৰাম অৰ্থাৎ মানুহৰ মনৰ বিভিন্ন আসুৰিক প্ৰবৃত্তিসমূহক নিঃশেষ কৰি শিল্প-সত্তাক বিকশাই তোলাৰ কথা কোৱা হৈছে।

উদাহৰণ (ঘ)-ৰ পংক্তিকেইটা শিশু কবিতাৰপৰা নিৰ্বাচন কৰি লোৱা হৈছে। এই পংক্তিকেইটাৰ যোগেদি এটা কথাত উপনীত হ'ব পাৰি যে জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ আলোক অভিমুখী চিন্তাই শিশু কবিতাৰ মাজতো গুৰুত্ব পাইছে। মনৰ দুষ্কৃতি আঁতৰাই শিল্প-সত্তা জগাই তোলাৰ উদ্দেশ্যে শিশুৱে নিজৰ মাজত লুকাই থকা সুন্দৰক প্ৰাৰ্থনা জনাইছে।

উদাহৰণ (ঙ) -ত স্বাধীনতাৰ হকে যুঁজিবলৈ অহা জনতা আৰু জনতাৰ শক্তিক জনতাৰ আলোক-যাত্ৰা আৰু আলোককম্প শব্দ দুটাৰ যোগেদি সূচাইছে। ভাৰতৰ স্বাধীনতা আন্দোলনৰ হকে শোষিত, নিষ্পেষিত জনতাৰ মনত বৈপ্লবিক ভাৱ জগাই তোলাৰ উদ্দেশ্যে জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই পোহৰ শব্দৰ প্ৰয়োগ কৰিছে।

উদাহৰণ (চ)- ত ব্যৱহৃত জ্যোতিৰ্ময় শব্দটোৱে জ্যোতি শব্দটোৰ গাঢ়তা তথা প্ৰভাৱশীলতা প্ৰকাশ কৰাৰ বিপৰীতে জ্যোতিপুঞ্জ শব্দটোৱে জ্যোতিকণাৰ একত্ৰৰূপটো প্ৰকাশ কৰিছে। আলোকবাম্প শব্দটোৱে একে সময়তে জ্যোতিকণাৰ বিচ্ছৰণতা প্ৰকাশ কৰাত সহায় কৰাত এনেধৰণৰ শাব্দিক চাতুৰ্যৰ মাজত জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাৰ ব্যক্তিশৈলীৰ আভাস পোৱা যায়।

উদাহৰণ (ছ)- ত পৰাধীনতাৰপৰা মুকলি হৈ উন্নতিৰ দিশলৈ অগ্ৰসৰ হ'বলৈ চেষ্টা কৰা নিষ্পেষিত জনতাৰ সন্মুখত দেখা দিয়া বাধাৰ প্ৰাচীৰ অৰ্থাৎ শোষণমূলক নীতিৰ বিৰুদ্ধে সাহসেৰে সন্মুখীন হ'বলৈ আহ্বান জনাইছে। আলোকযাত্ৰা শব্দটোৱে ইয়াত প্ৰগতিৰ দিশলৈ আগবাঢ়ি যোৱাৰ কথা উল্লেখ কৰিছে।

### ২.১.২ নতুন আৰু ইয়াৰ সমাৰ্থক (নৱ, নবীন, ন, নৱ্য) শব্দৰ প্ৰয়োগ প্ৰসংগ:

জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাত নতুন আৰু ইয়াৰ সমাৰ্থক অন্য শব্দসমূহৰ প্ৰয়োগ অধিক পৰিমাণে হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। প্ৰয়োগৰ পৰিমাণ আৰু প্ৰয়োগৰ প্ৰসংগৰ বিশিষ্টতাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি এই শব্দসমূহক জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাৰ সূচক শব্দ হিচাপে স্বীকৃতি দিব পাৰি। ৰূপান্তৰৰ চেতনা প্ৰকাশ কৰিবলৈ যাওঁতে জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই নৱসৃষ্টি, নতুন সৃষ্টি, ন-পোহৰ, নৱ কিৰণ, নৱোন্মেষ আদি দুটা শব্দৰ যোগত সাধিত শব্দবোৰ বাৰম্বাৰ প্ৰয়োগ কৰিছে। কবিতা আৰু গীতত ন-জোৱান, ন-যুঁজাৰু, ন-জোৱান এই শব্দকেইটাৰ বিশেষ প্ৰয়োগ দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই শব্দকেইটাৰ যোগেদি জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই বিশেষকৈ স্বাধীনতা আন্দোলনত

দেশৰ হকে যুঁজিবলৈ ওলাই অহা বীৰ পুৰুষসকলক সম্বোধন কৰিছিল আৰু লগতে স্বাধীনতাৰ আন্দোলনত যোগদান কৰিবলৈ ডেকা শক্তিক আহ্বান জনাইছিল। তলত উদাহৰণসহ আলোচনা কৰা হ'ল -

প্ৰয়োগ	প্ৰয়োগৰ ধৰণ	প্ৰয়োগৰ উদ্দেশ্য
<p>(ক) নৱতম পৰিকল্পনা সপোন হৈ মানুহৰ মনত থিত্ব লৈ - তাৰ জ্ঞান, বুদ্ধি, মেধা, মনীষা, প্ৰতিভা আৰু কৰ্মৰ মাজেদি ওলাই পৃথিৱীৰ বুকুত ফুলি উঠি - আকৌ নতুনৰ কাৰণে ঠাই উলিয়াই জহি খহি গুছি যায়।</p> <p>(শিল্পীৰ পৃথিৱী, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা - ৪৫৫)</p>	<p>একক শব্দ</p>	<p>ৰূপান্তৰ চেতনাক প্ৰতিভাত কৰাত সহায় কৰিছে।</p>
<p>(খ) বীণ-ব'ৰাগীঃ ৰূপ আৰু অৰূপৰ অগনি জ্বালি</p> <p>অনন্ত তৃষ্ণাৰ হবি</p> <p>পূৰ্ণাৰ্হতি ঢালি</p> <p>উজলাই হোমালন</p> <p>সৌন্দৰ্য্য যন্ত্ৰৰ।</p>	<p>সাধিত শব্দ</p> <p>নবীন + কোঁৱৰ</p>	<p>শিল্প-চেতনাৰে সমৃদ্ধ ব্যক্তিত্বক অংকন কৰিছে।</p>

<p>সেই যজ্ঞ মথি মোৰ জাগিল মানস ৰূপ সৌন্দৰ্য সাধনাৰ নবীন কোঁৱৰ মই নাম দিলে শ্ৰীৰূপকোঁৱৰ।</p>		
<p>(গ) জাগো মই - অসমৰ <u>নবীন জোৱান</u>, বুকুত জ্বলিছে মোৰ অগ্নিময় অভিমান জাগো মই অসমৰ অজেয় জোৱান। কোন তই গচকি খচকি দিছ মোৰ চোতালত আহি কোটিকলীয়া অধিকাৰ! সাৱধান, হ'বি সাৱধান! (অসমৰ <u>নবীন জোৱান</u>ৰ সংকল্প,</p>	<p>সাধিত শব্দ নবীন + জোৱান</p>	<p>যুৱশক্তি সূচাইছে।</p>

জ্যো.ব.,পৃষ্ঠা-৬৮৩)		
(ঘ) জাগ ভাৰতৰ <u>নৰজোৱান</u> বিশ্ববিজয়ী নৰজোৱান! কিহৰ শঙ্কা কিহৰ ভয় কপালত তোৰ জিলিকে জয়। জাগা - জাগা (গীত - ৩৪৩, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা - ৮০০)	সাধিত শব্দ  নৰ + জোৱান	যুৰশক্তিক বুজোৱাৰ অৰ্থত

উদাহৰণ (ক) - ত ৰূপান্তৰৰ চেতনাক প্ৰতিভাত কৰাৰ উদ্দেশ্যে নৱতম আৰু নতুন শব্দৰ প্ৰয়োগ কৰিছে। উদাহৰণ (খ) - ত বীণ-ব'ৰাগী বা ৰূপকোঁৱৰৰ মুখত দিয়া এই সংলাপটোৰ যোগেদি শৈল্পিক ব্যক্তিত্ব গঢ় দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োজন হোৱা অহোপুৰুষাৰ্থ চেপ্টাৰ কথা ব্যক্ত কৰা হৈছে। নবীন কোঁৱৰ শব্দটোৱে ইয়াত গভীৰ সৌন্দৰ্য্য- সাধনাৰ যোগেদি গঢ়লৈ উঠা শৈল্পিক ব্যক্তিত্বক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে।

উদাহৰণ (গ) - ত প্ৰকাশ পাইছে স্বাধীনতা আন্দোলনত শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে যুঁজিবলৈ ওলাই অহা সংগ্ৰামী জনতাৰ বীৰত্ব আৰু সাহস। নবীন জোৱান শব্দটোৱে ইয়াত সংগ্ৰামী জনতাক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। উদাহৰণ (গ) আৰু (ঘ) - ত দেশৰ জনতাক স্বাধীনতা আন্দোলনত যোগদান কৰিবলৈ আহ্বান জনাই সেই জনতাক নিজৰ সাহসৰ কথা সোঁৱৰাই দিছে। নৰ জোৱান শব্দটোৰ যোগেদি কবিয়ে জনতাক স্বাধীনতা আন্দোলনৰ বাবে অনুপ্রাণিত কৰিছে।

**২.১.৩ সুন্দৰ, সৌন্দৰ্য্য শব্দৰ প্ৰয়োগ প্ৰসংগঃ** জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাত সুন্দৰ, সৌন্দৰ্য্য এই শব্দ

দুটাৰ সঘন প্ৰয়োগ দেখিবলৈ পোৱা যায়। প্ৰয়োগ বহুলতাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি এই শব্দ দুটাক আগৰৱালাৰ সাহিত্যৰ সূচক শব্দ হিচাপে নিৰ্বাচন কৰা হৈছে। সুন্দৰ তথা সৌন্দৰ্য্য শব্দটোৱে জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাত মানুহৰ অন্তৰ তথা মনৰ আভ্যন্তৰীণ ভাগৰ স্বচ্ছতা তথা কলুষহীনতাক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ শোণিত কুঁৱৰী নাটকখনত সুন্দৰ, সৌন্দৰ্য্য শব্দ প্ৰয়োগ আছে যদিও এই শব্দবোৰৰ প্ৰয়োগ প্ৰায়েই প্ৰসংগ প্ৰাকৃতিক, দৈহিক বৰ্ণনাৰ ক্ষেত্ৰতে সীমিত। অৱশ্যে, চিত্ৰলেখা চৰিত্ৰটোৰ সংলাপত প্ৰয়োগ হোৱা সৌন্দৰ্য্য, সুন্দৰ আদি শব্দৰ প্ৰয়োগ প্ৰসংগৰ গুৰুত্ব মনকৰিবলগীয়া।

প্ৰয়োগ	প্ৰয়োগৰ ধৰণ	প্ৰয়োগৰ উদ্দেশ্য
(ক) চিত্ৰলেখাঃ.... অনন্ত কাল কুলিয়ে অমিয়া, বিলাব সৌৰভ শত ফুলকলি তথাপিতো নহ'ব যে শেষ অতৃপ্ত হিয়াৰ মোৰ <u>সৌন্দৰ্য্য-সাধনা!</u> (শোণিত কুঁৱৰী, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা-২৩)	সাধিত শব্দ সৌন্দৰ্য্য + সাধনা	শিল্পসাধনাৰে সমৃদ্ধ মনক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে।
(খ) হ'ল নে তোমাৰ শেষ <u>সৌন্দৰ্য্য-সাধনা</u>	সাধিত শব্দ সৌন্দৰ্য্য + সাধনা	শিল্পীমনক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে।

<p>অনন্ত বাসনাৰ যাৰ পাৰ নাই ওৰ পালা নে বিচাৰি দেৱী যুগমীয়া <u>সৌন্দৰ্য</u>ৰ নিমাত দেৱতাজনা সখী হেৰা <u>সৌন্দৰ্য-বিভেৰ</u>। (চিত্ৰলেখা, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা- ৬৫৩)</p>	<p>সৌন্দৰ্য + বিভেৰ          একক শব্দ</p>	
<p>(গ) তৃপ্ত হ'ল নে সৌন্দৰ্য-সাধনা মাৰ গ'ল নে অনন্ত বাসনা (সখী চিত্ৰলেখা, জ্যো.ব.,পৃষ্ঠা- ৬৯৩)</p>	<p>সাধিত শব্দ</p>	<p>শিল্পীসত্তাবে সমৃদ্ধ মনক সূচাইছে।</p>

--- উদাহৰণ (ক)-ত চিত্ৰলেখা চৰিত্ৰটো হ'ল শিল্পীসত্তাৰ প্ৰতীক। এই সংলাপটোৰ যোগেদি প্ৰকৃততে চিত্ৰলেখাৰ মাজেদি জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ সৌন্দৰ্য তথা শিল্প-সত্তা প্ৰতি চিৰবিয়াকুল মনৰ আভাস পোৱা যায়। উদাহৰণ(ক) আৰু উদাহৰণ (খ)-ত দুটা ভিন্ন কবিতাৰপৰা লোৱা যদিও দুয়োটা উদাহৰণতেই প্ৰায় একেখনি কথাৰে পুনৰাবৃত্তি ঘটিছে। কবিতা দুটাৰ যোগেদি জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ শিল্প-চেতনা প্ৰতিভাত হৈ উঠিছে। উদাহৰণ দুটাত

সৌন্দৰ্য্য-সাধনা, সৌন্দৰ্য্য-বিভোৰ আদি শব্দ ব্যৱহাৰৰ যোগেদি তেওঁ চিত্ৰলেখাৰ শিল্পীসুলভ মনটো স্পষ্টৰূপত দাঙি ধৰিবলৈ যত্ন কৰিছে।

জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ কাৰেঙৰ লিগিৰী নাটকখনৰ সুন্দৰ চৰিত্ৰটোৰ নামকৰণ তাৎপৰ্যমূলক। সুন্দৰ অৰ্থাৎ অন্তৰ্ভুক্তগতৰ ক্ৰমবৰ্ধমান পৰিৱৰ্তন তথা পুৰণি অন্ধবিশ্বাস, কু-সংস্কাৰ, সামন্তবাদী চিন্তা-চেতনাৰপৰা ক্ৰমান্বয়ে আঁতৰি আহি এক নতুন ভাৱধাৰা সৃষ্টিৰ আহ্বান এই নামকৰণৰ মাজত লুকাই আছে। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই সুন্দৰ চৰিত্ৰটোৰ সন্দৰ্ভত ৰূপালীম নাটকখনৰ পাতনিত মন্তব্য কৰিছে এনেদৰে -- “.... ‘কাৰেঙৰ লিগিৰী’ৰ ‘সুন্দৰ’ চৰিত্ৰটোৰ বিষয়ে বহুতকৈ ভ্ৰম ধাৰণা কৰা দেখা পাইছো। সুন্দৰৰ চৰিত্ৰ আদৰ্শ হিচাপে তাত দাঙি ধৰাতকৈ চৰিত্ৰৰ বৈচিত্ৰ্য --- এটা চিৰবিপ্লৱী মনৰ দুৰ্নিবাৰ গতিৰ সৈতে সমাজৰ সংঘৰ্ষ আৰু সংঘাত আৰু তাৰ পৰিণতি দেখুৱাবলৈহে প্ৰয়াস কৰা হৈছিল।<sup>২</sup> সুন্দৰ কোঁৱৰক আদৰ্শ চৰিত্ৰ হিচাপে অংকন কৰাতো এই নাটকখনৰ উদ্দেশ্য নহয়। তেওঁৰ চৰিত্ৰৰ অন্তৰ্নিহিত দ্বন্দ্বৰ জৰিয়তে সমাজৰ বিকাশ মূৰ্ত কৰাই নাটকখনৰ design বুলিব পাৰি।<sup>৩</sup> সমাজৰ কিছুমান অলাগতিয়াল নীতি-নিয়মৰ বিৰুদ্ধে প্ৰতিবাদ সাবস্তু্য কৰাটো সুন্দৰ চৰিত্ৰটোৰ মূল বৈশিষ্ট্য। শোৱালিক বিনা কাৰণত কাৰেঙৰ পৰা নিৰ্বাসন দিয়াৰ পিছত সুন্দৰ কোঁৱৰৰ প্ৰতিবাদী কণ্ঠ আৰু অধিক শক্তিশালী হৈ পৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে ---

প্ৰয়োগ	প্ৰয়োগৰ ধৰণ	প্ৰয়োগৰ উদ্দেশ্য
(ক) সুন্দৰঃ জান জান জান! এই কাৰেঙত আটাইবোৰে জানে? আ-টাইবোৰে। (পাগলৰ দৰে) এই	একক শব্দ	প্ৰতিবাদী মানসিকতাক সূচাইছে।



<p>কোন ---- মাত---- মাত ---- আটাইবোৰ মানুহকে মাত..... শোৰালি ক'লে গ'ল? (আটাইবোৰে একেলগে “আমি ক'ব নোৱাৰো”) পা--ৰি--ব--লা--গি--ব। নহ'লে মই তহঁতক কঠোৰ শাস্তি বিহিম-- মই অসুন্দৰ হ'ম-- এনে অমানুষিক-- অসুন্দৰ হ'ম-- মই-- বাপুৰা! বাপুৰা! চাওদাং বৰুৱাক মাত---</p> <p>তুৰন্তে এতিয়াই।</p> <p>(কাৰেঙৰ লিগিৰী, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা. ৮৫)</p>		
<p>(খ) ময়েই 'শেৰালি' কাৰেঙৰ লিগিৰী সেৱাতে নিমগন সুন্দৰৰ মই চিৰসেৱাতেই অৰ্পিছোঁ</p>	<p>একক শব্দ</p>	<p>সৌন্দৰ্য্য-চেতনাত সূচাইছে।</p>

<p>প্ৰাণ-মন।  (অসমীয়া ছোৱালীৰ উক্তি, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা. ৬৬৪)</p>		
---	--	--

-- উদাহৰণ (ক)-ত সুন্দৰৰ মাজত লুকাই থকা প্ৰতিবাদী মানসিকতা অতি স্পষ্টৰূপত ফুটি উঠিছে। কোনোধৰণৰ অপৰাধ নকৰাকৈ এজনী সহজ-সৰল ছোৱালীক কাৰেং তথা ৰাজ্যৰপৰা নিৰ্বাসন দিয়া কাৰ্যক সুন্দৰ কোঁৱৰে সহজভাৱে গ্ৰহণ কৰিব পৰা নাই। গতিকে কোঁৱৰে অসুন্দৰ হোৱাৰ কথা ঘোষণা কৰিছে। এনে এক অন্যায়ৰ বিৰুদ্ধে অসুন্দৰ হোৱাৰ কথা ঘোষণা কৰিছে। এনে এক অন্যায়ৰ বিৰুদ্ধে অসুন্দৰ অৰ্থাৎ সকলো ধৰণৰ দয়া-মমতা পাহৰি এক হিংসাত্মক পৰিস্থিতিৰ আশ্ৰয় লোৱাৰ কথা কোঁৱৰে উল্লেখ কৰিছে। উদাহৰণ (খ)-ত শেৱালি কেৱল এগৰাকী সাধাৰণ লিগিৰী নহয়। শেৱালি হ'ল সুন্দৰৰ উপাসক। আৰু এই সুন্দৰ হ'ল সমাজ পৰিৱৰ্তনকাৰী এক যুগান্তৰ বিপ্লৱ। সুন্দৰৰ বিপ্লৱী চিন্তা-চেতনাই শেৱালিৰ মনত এক গভীৰ প্ৰেমভাৱৰ উদয় কৰিছে। এনেধৰণৰ প্ৰসংগতেই জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই সুন্দৰ শেৱালিৰ প্ৰসংগ নাটকৰ মাজতে সীমাৱদ্ধ নাৰাখি কবিতাৰ মাজলৈ এই প্ৰসংগ টানি আনিছে।

জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ প্ৰায়ভাগ কবিতা আৰু গীতত সঘনে প্ৰয়োগ হোৱা সৌন্দৰ্য্য, সুন্দৰ--- শব্দই অন্তৰৰ মাজত লুকাই থকা শিল্পী-সত্তা আৰু অন্যায়ৰ প্ৰতিবাদস্বৰূপে জাগ্ৰত হোৱা বিপ্লৱী-সত্তাকে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে। আনকি তেওঁ 'সুন্দৰৰ জয়যাত্ৰা' নামেৰে এটা কবিতাৰ নামকৰণো কৰিছে। এই কবিতাটোত সুন্দৰৰ অনুসন্ধানৰত শিল্পী আৰু সুন্দৰৰ 'লুকাভাকু খেলাৰ' সূক্ষ্ম অনুধ্যান প্ৰকাশ পাইছে। সুন্দৰক কবিয়ে পৰম আৰু

অথগু সত্য ৰূপে চিনিছে। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাই সৌন্দৰ্য শব্দটোৰ প্ৰয়োগ কেৱল আন্তঃপৰিৱৰ্তনকে সামৰি নলৈ প্ৰয়োজনসাপেক্ষে বহিঃপৰিৱৰ্তনৰ লগতো সামৰি লৈছে। এইখিনিতে আমি অন্তৰসংস্কৃতি আৰু বৰ্হিসংস্কৃতিৰ কথা আঙুলিয়াব পাৰোঁ। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ 'শিল্পীৰ পৃথিৱীত' অন্তৰসংস্কৃতিৰ লগতে বৰ্হিসংস্কৃতিৰ সন্দৰ্ভত সৌন্দৰ্য শব্দৰ প্ৰয়োগ দেখা যায়। উদাহৰণস্বৰূপে---

“পিন্ধা কাপোৰ কেৱল লাজ গুচালেই নহ'ব--- সি দেহৰ ৰৌপিক সৌন্দৰ্য্যৰ গোৰৰ বঢ়াব লাগিব--- জেউতি চৰাব লাগিব।...মানুহৰ জীৱনত কেৱল আৱশ্যকীয়তাক ৰাখি সৌন্দৰ্য্য প্ৰয়োগক বাদ দিয়া যায়--- তেত্তেবোধ কৰোঁ মানুহৰ জীৱনৰ সকলো মধুৰতা নাশ পাব।” --- ( শিল্পীৰ পৃথিৱী, জ্যো.ৰ., পৃ. ৮৫৬)

--- এই উদাহৰণৰ যোগেদি জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ দৰ্শনৰ লগত জড়িত বৰ্হিসংস্কৃতিৰ দিশটো উন্মোচিত হৈছে। সৌন্দৰ্য্য শব্দটোৰ প্ৰয়োগ ইয়াত বৰ্হিসংস্কৃতিৰ লগত ৰাখি কৰা হৈছে।

### ২.১.৪ শিল্পী শব্দৰ প্ৰয়োগ প্ৰসংগঃ

জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাত শিল্পী শব্দৰ প্ৰয়োগ মনকৰিবলগীয়া। শিল্পী শব্দটোৱে জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ দৰ্শনক প্ৰতিভাত কৰাত সহায় কৰিছে। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ মতে প্ৰতিজন মানুহৰ মনতে এক শিল্পীসত্তা লুকাই থাকে; মনৰ সকলো কলুষতা, দুষ্কৃতি বিনাশ কৰি শিল্পীসত্তাক জগাই তুলিব পাৰিলেহে সমাজত সকলো ফালৰপৰা দুৰ্নীতি মৰিমূৰ হৈ সমতা স্থাপন হয়। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাত শিল্পী শব্দৰ প্ৰয়োগ হোৱাৰ লগতে ৰচনাৰ শিৰোনাম হিচাপেও শিল্পী শব্দটোৰ প্ৰয়োগ কৰিছে, যেনে-- 'শিল্পীৰ পৃথিৱী', 'শিল্পীৰ আলোক-যাত্ৰা' আৰু 'বিশ্বশিল্পী'। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ দৰ্শন শিল্পী শব্দটোৱে কেনেদৰে প্ৰতিভাত কৰিছে, সেয়া তলত উদাহৰণসহ আলোচনা কৰা হ'ল ---

প্রয়োগ	প্রয়োগৰ ধৰণ	প্রয়োগ প্রসংগ
<p>(ক) শিল্পীয়ে যদি গোটেই পৃথিৱীৰ মানুহক সঁচা শিল্পীলৈ পৰিণত কৰিব পাৰে---- তেন্তে পৃথিৱীখন দুষ্কৃতিৰপৰা মুক্ত হৈ যাব। শিল্পী মানুহেই পৃথিৱীৰ উত্তৰাধিকাৰী।</p> <p>( শিল্পীৰ পৃথিৱী, জ্যো.ৰ., পৃ. ৪৭৪)</p>	একক শব্দ	দুনীতি, ভ্ৰষ্টাচাৰহীন ব্যক্তিসত্তাক সূচাইছে।
<p>(খ) শিল্পী মই</p> <p>ময়ে শিল্পী</p> <p>আন্ধাৰৰ সতে যুঁজি পোহৰলৈ যাওঁ</p> <p>মানুহৰ জীৱনৰ খোটালিয়ে</p> <p>খোটালিয়ে</p> <p>ভিতৰে বাহিৰে মই</p> <p>বঙা- নীলা- হালধীয়া</p> <p>সাতো বৰণীয়া</p> <p>নুনুমাৰা আলোকৰ</p>	একক শব্দ	দুনীতি, শোষণ ইত্যাদিৰ বিৰুদ্ধে যুঁজিব পৰা ব্যক্তিসত্তাক সূচাইছে।

চাকি জ্বলাওঁ।  ( শিল্পীৰ আলোকযাত্ৰা, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা. ৬১৮,৬১৫)		
---	--	--

--- ওপৰৰ উদাহৰণ দুটাত শিল্পী শব্দটোৱে সমাজত শিল্পীসত্তা তথা দুৰ্নীতি, শোষণ ইত্যাদি ৰুধিব পৰা মানুহৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ কথা উল্লেখ কৰা হৈছে। উদাহৰণ (ক)-ত শিল্পীক দুষ্কৃতি অৱসানৰ শক্তি হিচাপে উল্লেখ কৰিছে। উদাহৰণ(খ)- ত অন্যায় , অবিচাৰ, দুৰ্নীতি ইত্যাদিৰ বিৰুদ্ধে জাগ্ৰত শিল্পীসত্তাক সূচাইছে।

### ২.১.৫ সৃষ্টি শব্দৰ প্ৰয়োগ প্ৰসংগঃ

জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাৰ সূচক শব্দ হিচাপে নিৰ্বাচিত অন্য এক সূচক শব্দ হ'ল সৃষ্টি।

সৃষ্টি শব্দটোৱে সাধাৰণতে জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ দৰ্শনৰ ৰূপান্তৰ-চেতনাক প্ৰতিফলিত কৰাত সহায় কৰিছে। উদাহৰণস্বৰূপে ---

প্ৰয়োগ	প্ৰয়োগৰ ধৰণ	প্ৰয়োগৰ উদ্দেশ্য
(ক) সৃষ্টিময় বিশ্বত সৃষ্টিৰ অখণ্ড প্ৰবাহ চলিব লাগিছে। ধ্বংস আহিছে	একক শব্দ	ৰূপান্তৰ চেতনাক প্ৰতিভাত কৰিছে।

<p>মাথোন নতুন সৃষ্টিৰ বাবেই। এই পৃথিৱীত মানুহক সৃষ্টি কৰিব পৰা মন এটা দি আৰু সৃষ্টিৰ যাৱতীয় সা-সঁজুলি দি স্থাপন কৰা হৈছে--- সৃষ্টি কৰি যাবৰ কাৰণেই। ( নতুন দিনৰ কৃষ্টি, জ্যো.ব., পৃষ্ঠা- ৪৮৬)</p>		
<p>(খ) ডুগ্  ডুগ্  ডুগ্  ডুগ্  ডম্বৰু বাজে  সৃষ্টি সৃষ্টি বুলি মহাকাল নাচে,  সৃষ্টিয়ে আদি  সৃষ্টিৰ চক্ৰ  মস্থিত কৰি ঘূৰে প্ৰলয়ৰ তন্ত্ৰ</p>	<p>একক শব্দ</p>	<p>ৰূপান্তৰ চেতনাক প্ৰতিভাত কৰিছে।</p>

<p><u>সৃষ্টিহে সৃষ্টি</u></p> <p>চলে অহোবাত্রি</p> <p>প্রলয়েই <u>সৃষ্টি</u> যুগে যুগে মাতৃ।</p> <p>(কাঞ্চনজঙ্ঘাৰ বুৰঞ্জী, জ্যো.ৰ., পৃষ্ঠা- ৬৩০)</p>		
<p>(গে) আদিতেই যাত্রা কৰি অনাদিলে’ যাওঁ</p> <p>ধ্বংসৰ মাজেদি মই</p> <p>ৰূপান্তৰৰ ৰূপ পাই</p> <p>নৱতম <u>সৃষ্টি</u>ৰ শলিতা জ্বলাওঁ।</p> <p>(বিশ্বশিল্পী, জ্যো.ৰ., পৃষ্ঠা-৬৮৬)</p>	<p>একক শব্দ</p>	<p>ৰূপান্তৰ চেতনাক প্রতিভাত কৰিছে।</p>

— ওপৰৰ আটাইকেইটা উদাহৰণতে সৃষ্টি শব্দটোৱে জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰূপান্তৰ-চেতনাক প্রতিভাত কৰাত সহায় কৰিছে। ধ্বংসৰ মাজত লুকাই থকা সৃষ্টিৰ কথা সূচাবলৈ যাওঁতে এই শব্দটোৰ সঘন প্ৰয়োগ কৰিছে।

## ২.১.৬ চিৰ, বিশ্ব আৰু মহা শব্দৰ প্ৰয়োগঃ

এই শব্দকেইটা জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাত সাধাৰতে অকলশৰে ব্যৱহাৰ হোৱা নাই। এই সূচক শব্দকেইটাৰ বিশেষ বিশেষত্ব হ'ল এই শব্দকেইটা প্ৰায়েই অন্য সূচক শব্দ বা অন্য কোনো শব্দৰ সৈতে যুক্ত হৈ বাক্যত ব্যৱহাৰ হয়। যেনে- চিৰসুন্দৰ, চিৰনতুন, চিৰপ্ৰশান্ত, চিৰ পৰিত্ৰাণ, চিৰ দুখীয়া, বিশ্বৰূপ, বিশ্বজনতা, বিশ্বজীৱন, বিশ্বশিল্পী, মহাসুন্দৰ, মহাজ্যোতি, মহাশিল্পী, মহাদৰ্শ, মহা বিকাশ ইত্যাদি। জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ কবিতালৈ মন কৰিলে দেখা যায় যে তেওঁ কবিতাৰ নামকৰণতো এই সূচক শব্দকেইটাৰ প্ৰয়োগ কৰিছে, উদাহৰণস্বৰূপে--- 'বিশ্বশিল্পী', 'চিৰবিদ্ৰোহী', 'মহাশূদ্ৰ'।

এটা কথা উল্লেখযোগ্য যে জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ সূচক শব্দসমূহ প্ৰায়ভাগ ক্ষেত্ৰতে এনেদৰে সংপৃক্ত হৈ আছে যে এটাক আনটোৰপৰা পৃথককৈ বিশ্লেষণ কৰিলে অৰ্থ বিভ্ৰাট ঘটাব সম্ভাৱনাই সৰ্বাধিক। তদুপৰি, সূচক শব্দসমূহে পৰিৱেশ পৰিস্থিতিভেদে বিভিন্ন অৰ্থ বহন কৰা দেখিবলৈ পোৱা যায়।

## ৩.০ উপসংহাৰ

জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাৰ সূচক শব্দঃ এক শৈলীবৈজ্ঞানিক অধ্যয়ন শীৰ্ষক গৱেষণা পত্ৰখনৰ যোগেদি পোহৰলৈ অহা সিদ্ধান্তসমূহ হ'ল ---

(ক) জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাত ব্যৱহৃত সূচক শব্দসমূহে তেখেতৰ ব্যক্তিসত্তা তথা শৈল্পিক দৰ্শন প্ৰতিভাত কৰাত সহায় কৰিছে।

(খ) জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ ৰচনাৰ সূচক শব্দসমূহ প্ৰতীকৰূপত ব্যৱহাৰ হৈ সমাজৰ বিভিন্ন সমস্যা, শোষণ আৰু শোষিতৰ মাজৰ দ্বন্দ্ব, মানুহৰ অন্তৰত লুকাই থকা শিল্পীসত্তা ইত্যাদিক প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে।



(গ) জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ বচনাত জ্যোতি, পোহৰ, আলোক, ন, নৱ, নতুন, নবীন, সুন্দৰ, সৌন্দৰ্য্য, শিল্পী ইত্যাদি শব্দবোৰ একক ৰূপত ব্যৱহাৰ হোৱাৰ উপৰিও অন্য শব্দৰ লগত সংযোগ সাধিত হৈ ব্যৱহাৰ হোৱা দেখিবলৈ পোৱা যায়। আনহাতে, চিৰ, বিশ্ব, মহা- এই শব্দকেইটা অন্য শব্দৰ লগত সংযোগ সাধিত হৈ ব্যৱহৃত হৈছে।

#### পাদটীকা:

১. মৌচুমী কন্দলী, 'জ্যোতিপ্ৰসাদৰ শিল্প-দৰ্শনঃ এটি পৰ্যালোচনা', গীতাশ্ৰী তামুলী আৰু অখিল গগৈ (সম্পা.), *শিল্পীৰ আলোকযাত্ৰা*, ২০০২, পৃষ্ঠা- ১২৩
২. হীৰেন গোহাঁই (সম্পা.), *জ্যোতিপ্ৰসাদ বচনাৱলী*, ২০১৩, পৃষ্ঠা- ১০১
৩. শোণিত বিজয় দাস (সম্পা.), *হীৰেন গোহাঁই বচনাৱলী*, ২০০৯, পৃষ্ঠা. ৩৫১
৩. কবীন ফুকন, 'জ্যোতিপ্ৰসাদৰ কবিতা', গীতাশ্ৰী তামুলী আৰু অখিল গগৈ (সম্পা.), *শিল্পীৰ আলোকযাত্ৰা*, ২০১০ পৃষ্ঠা- ৩৭১

#### সহায়ক গ্ৰন্থপঞ্জী:

- গোহাঁই, হীৰেন (সম্পা.). *জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাৰ বচনাৱলী*, গুৱাহাটীঃ অসম প্ৰকাশন পৰিষদ, জানুৱাৰী, ২০১৩
- তামুলী, গীতাশ্ৰী, অখিল গগৈ (সম্পা.). *শিল্পীৰ আলোকযাত্ৰা*, গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্ৰকাশ, নৱেম্বৰ, ২০০২
- দাস, শোণিত বিজয়, মুনীৰ বায়ন (সম্পা.). *হীৰেন গোহাঁই বচনাৱলী*, গুৱাহাটীঃ কথা, প্ৰথম প্ৰকাশ, ২০০৯

বৰুৱা, প্ৰহ্লাদ কুমাৰ. জ্যোতি মনীষা, ডিব্ৰুগড়ঃ বনলাতা, ২০১২

মজুমদাৰ, অভিজিৎ. শৈলীবিজ্ঞান এবং আধুনিক সাহিত্যতত্ত্ব, কলকতাঃ দে'জ পাবলিছিং, ২০০৭

Cystal, David & Derek Davy. *Investigating English Style*, London: Longman, 1969

Turner, G.W. *Stylistics*, London: Penguin Group, First Published, 1973

.....

Majuli A MultiLingual MultiDisciplinary e-Magazine